

VƏSİLƏ XƏLİLOVA*

ORTA ƏSRLƏR AZƏRBAYCAN TƏRCÜMƏ ƏDƏBİYYATININ DƏYƏRLİ
NÜMUNƏLƏRİNDƏN OLAN ŞİRAZİNİN
“GÜLŞƏNİ-RAZ” TƏRCÜMƏSİ

XÜLASƏ

Şirazinin “Gülşəni-raz” tərcüməsi yüksək bədii sənətkarlıq xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir.

Şirazi doğma ana dilinin – türkcənin zəngin söz xəzinəsindən, onun rəngarəng ifadə vasitələrindən ustalıqla bəhrələnməmişdir. Məhz buna görə də “Gülşəni-raz” tərcüməsi türk dillərinin əski qatlarını özündə əks etdirən dəyərli qaynaqlardan biri sayılır. Tərcümənin dilində bir çox qədim və nadir türk mənşəli sözlər işlənmişdir ki, bunlar bu gün də diqqətimizi xüsusi cəlb edir.

Açar sözlər: dil, söz, arxaizm, tərcümə, ləksəm, Şirazi.

Orta əsrlər Azərbaycan tərcümə ədəbiyyatının dəyərli nümunələrindən biri də Şirazinin “Gülşəni-raz” tərcüməsidir. 829/1426-cı ildə tamamlanmış “Gülşəni-raz” tərcüməsi yarandığı dövrdən başlayaraq geniş yayılmışdır. Dünyanın müxtəlif müzey və kitabxanalarında tərcümənin bizə bəlli olan əlliyyə yaxın əlyazması saxlanılır.

Orta əsrlər müsəlman Şərqi fəlsəfi fikrin, xüsusilə də sufizmin inkişafında mühüm xidmətləri olan ən görkəmli və parlaq simalardan biri də Şeyx Mahmud Şəbüstəridir (686/1287-720/1320).

Ş.M.Şəbüstərinin əsərləri, əsasən, dövrün başlıca dini-fəlsəfi baxışlarının açıqlanmasına həsr olunmuşdur. Müəllifin əldə olan əsərləri yalnız fars dilindədir və aşağıdakılardan ibarətdir:

“Həqqül-yəqin” (İnamın gərçəkliyi), “Miratül-mühəqqiqin (Araşdırıcıların güzgüsü), “Gülşəni-raz” (“Sirr bağçası”), “Səadətnamə” (“Səadət kitabı”).

Ş.M.Şəbüstərinin ən məşhur əsəri vəfatından üç il öncə yazdığı “Gülşəni-raz” məsnəvisidir.

“Gülşəni-raz”ı türkcəyə Şeyx Əlvən Şirazi 829/1426-cı ildə işləyərək tamamlamışdır.

“Gülşəni-raz” tərcüməsi orta əsrlər şərqi fəlsəfi fikrinin, xüsusilə də sufizmin və sufi rəmzlərinin araşdırılması baxımından əvəzsizdir. Tərcümə Türk-Azərbaycan ədəbiyyatında təsəvvüf simvollarını açıqlayan ilk əsərdir.

Nəzmlə qələmə alınmış tərcümə yüksək bədii sənətkarlıq xüsusiyyətləri ilə seçilən klassik poeziya örnəyidir. Tərcümənin tədqiqi və nəşri klassik Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi və onun ayrılmaz bir qolu olan bədii tərcümə tarixinin araşdırılması cəhətindən də əhəmiyyət kəsb edir.

“Gülşəni-raz” tərcüməsinin əhəmiyyətli cəhətlərindən biri də, ədəbi dil tarixinin hərtərəfli tədqiqi üçün zəngin material verən dəyərli bir xəzinə, kitab olmasıdır.

Şirazi “Gülşəni-raz”ın tərcüməsinə yazdığı ön sözdə özü haqqında müəyyən məlumat verməklə yanaşı, tərcümənin tamamlanma tarixini də göstərir. Tərcüməni Şeyxül-İslama və sultan II Murada (1421-1451) həsr etdiyini qeyd edir.

* AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Azərbaycan dilinin tarixi şöbəsi, elmi işçi.

Tərcüməyə Şirazi yazdığı üç qəsidəni də əlavə etmişdir. Otuz iki beytlik birinci qəsidə tovhiddir. Bu qəsidə Allahın birliyinin tərənnümünə həsr olunmuşdur.

Otuz beş beytdən ibarət olan ikinci qəsidə dünyəvi məzmun daşıyır – baharın təsvirinə həsr olunmuşdur.

Üçüncü qəsidə isə cəmi on üç beytdən ibarətdir. Bu qəsidə də birinci qəsidə kimi, Allahın birliyinin tərənnümünə həsr olunmuşdur. Şirazinin orijinal lirik şeirləri və tərcüməsi onun qələminin yetkinliyindən xəbər verir.

Bu tərcümə söz sənətimizdir. Söz sənətinə dərinədən bələd olmaq üçün tərcümənin mövzusu əvəzsizdir. Şirazinin “Gülşəni-raz”ı tərcüməçi əlavələri baxımından daha zəngindir. Tərcümə ilə orijinalın mətnlərinin müqayisəsi göstərir ki, onlar arasında həm üst-üstə düşən, həm də fərqli xüsusiyyətlər, məqamlar vardır.

Şirazinin “Gülşəni-raz”ı məzmununa görə, Şəbüstərinin eyni adlı əsəri ilə bağlıdır. “Gülşəni-raz” Şəbüstərinin əsərinin genişləndirilmiş formasıdır. “Gülşəni-raz” əsəri sərbəst poetik tərcümədir.

“Gülşəni-raz” tərcüməsi sadə xalq danışığı dilinə yaxın bir dildə qələmə alınmışdır. Tərcümə mütərcimin dilinin sadəliyi, ana dilinə məxsus sözlərin bolluğu ilə seçilir. Tərcümənin dili zəngindir, leksikası isə rəngarəngdir. Müşahidələr göstərir ki, tərcümə Azərbaycan-türk şifahi xalq yaradıcılığından qaynaqlanmışdır. Şirazi tərcüməyə artırdığı şeir parçalarında, ana dilinin rəngarəng ifadə vasitələrindən və ərəb və fars dillərindən alınma sözlərin çoxmənalılıığı və omonimliyindən, eyni cür yazılıb müxtəlif mənalar daşımından məharətlə istifadə etmişdir. Bu baxımdan onun sıx-sıx bəhrələndiyi cinas qafiyələr xüsusilə diqqəti cəlb edir. Aşağıdakı beytlərdə mütərcimin cinas qafiyələrdən istifadə etdiyinə diqqət yetirək:

Günəş vəsf eylər ikən tana qaldım, [Nağısoylu: 2011, s.294]

Gəildim ay kibivü tana qaldım.

Uralar başlara dürlü işıqlar [Nağısoylu: 2011, s.291]

Ki, qaranuluğa sala işıqlar

Anadan toğma gözsüzi okursun [Nağısoylu: 2011, s.231]

Yüz ayət ana Qurandan okursun.

I nümunədə Şirazi çağdaş ədəbi dilimiz üçün arxaik sayılan “tana qalmaq” (heyrlənmək, təəccüb etmək) sabit söz birləşməsi ilə “tasna qalmaq” (dan vaxtına qalmaq sabaha qalmaq) ifadəsini uğurla cinas qafiyə kimi işlətməmişdir. Bu cinasların kökündə dayanan “tan” sözü omonimdir. Onun ilk misradkı mənası təəccüb, heyrlət çağdaş ədəbi dilimiz üçün arxaik sayılır. Sözü 2-ci mənası isə *dan* şəklində (sübh, səhər) çağdaş ədəbi dilimizdə işlənir.

İkinci nümunədə cinas qafiyə təşkil edən sözlərdən ilk misradkı “ışıq” qədim türk sözüdür. Bu söz çağdaş ədəbi dilimiz üçün arxaizm sayılır. Beytin ikinci misrasında “ışıq” isə çağdaş ədəbi dilimizdə “ışıq” şəklində işlənir. Bu beytdə də cinas qafiyələr omonim sözlərdən təşkil olunmuşdur. Şirazinin bu beytdə işlətdiyi bütün sözlərin türk mənşəli olması nəzərimizi cəlb edir.

Üçüncü nümunədə cinas qafiyə olan “okursın” sözü də omonimdir. I misradkı okursın - “çağırarsan” mənasındadır. “Oxumaq” feli qədim türk mətnlərinin çoxunda iki müxtəlif mənada işlənmişdir: “çağırmaq”, “mütaliə etmək”. Çağdaş ədəbi dilimizdə isə “oxumaq” felinin birinci mənası işlənmişdir. Dilimizdəki “meydan oxumaq” frazeoloji birləşməsində felin bu mənası qorunub saxlanmışdır. Beytin ikinci misrasında “okursın” qafiyəsi isə çağdaş ədəbi dilimizdə “mütaliə etmək, oxumaq” mənasında işlənmişdir.

Şirazinin aşağıdakı beytinə diqqət edək. Mütərcim bu beytlərdə də türk mənşəli omonim olan sözləri cinas qafiyə kimi işlətməmişdir:

I. Necə bülbül kimi gülsüz ötəsin. [Nağısoylu: 2011, s.200]

Bəri gəlgil ki. Gülüstandan ötəsin.

II. Öni ardıdur ol əksin qamu yüz. [Nağısoylu: 2011, s.241]

Gərək ayinə bir olsun, gərək yüz.

III. Əgər olur isən, saqi isə iç. [Nağısoylu: 2011, s.250]

Bu şərbətdən nəsibin var isə, iç. [Nağısoylu: 2011, s.250]

İlk nümunədəki qafiyə təşkil edən “ötəsin” cinasının hər iki mənası çağdaş ədəbi dilimizdə işlənir. Birinci misrada bu söz “oxumaq”, “cəh-cəh” vurmaq mənasında işlənmişdir. İkinci misrada isə “keçmək”, “keçib getmək” mənasında işlənmişdir.

İkinci nümunədə işlənən cinas sözlərdən birincisi – “yüz” (sifət) ismi çağdaş ədəbi dilimiz üçün fonetik arxaizmdir. Bu söz hazırda dilimizdə “üz” şəklində işlənir. İkinci misradakı cinas qafiyə olan “yüz” sözü isə saydır.

Üçüncü misalda qafiyədə təşkil edən “iç” sözü hər iki mənada çağdaş ədəbi dilimizdə işlənir. “İç” sözü birincidə isimdir – “daxil”, “batın” deməkdir. İkinci misrada “iç” sözü feildir.

Şirazinin işlətdiyi cinalsardan bir qrupu isə omoqraf səciyyəsi daşıyır. Omoqraf dedikdə, kökləri müxtəlif olan sözlərə müəyyən şəkildə qoşulması yolu ilə eyni cür yazılan sözlərdən təşkil olunan cinaslar nəzərdə tutulur. Bu cür cinasların çoxu türk mənşəli sözlərdən ibarətdir. Göstərəcəyim beytlərdə işlənmiş cinas qafiyələr bu qəbildəndir.

I. Yemişli ağacın yemişi tamlar

Kim anuna tolisər neçə tamlar. [Nağısoylu: 2011, s.262]

II. İşinu tezrak tut, qoma gecə,

Gecəyi gündüz et, gündüzü gecə. [Nağısoylu: 2011, s.184]

Birinci nümunədə “tamlar” cinasının birincisi feildir – “tamlamaq” (damcılamaq) feilinin qeyri-qəti gələcək zamanda işlənmiş formasıdır. İkinci misradakı “tamlar” isə “damlar” (evlər, saraylar) isminin azacıq fərqli qrafik variantıdır.

İkinci nümunədəki cinas qafiyələrin birincisi *gecə* zərfi, ikincisi isə *gec* zərfinin yönlük hal şəkilçisi qəbul etmiş formasıdır. Beyt bədiidir, oynaqdır, axıcıdır. Şirazinin burada istifadə etdiyi bütün sözlər türk mənşəlidir.

“Gülşəni-raz” tərcüməsinin dilində çoxlu qədim və nadir türk mənşəli sözlər işlənmişdir ki, onların müəyyən bir hissəsi zaman keçdikcə unudularaq çağdaş ədəbi dilimiz üçün arxaik səciyyə daşıyır. Bəziləri isə dilimizin ayrı-ayrı dialektlərində qorunub saxlanmışdır. Bu baxımdan tərcümənin dilində işlənmiş aşağıdakı qədim türk mənşəli sözlər diqqətimizi xüsusilə cəlb edir:

Ağ-tor, ovçu toru, balıqçı toru, hörümçək toru:

Dəliklərdə örümçək düzər ağlar, [Nağısoylu: 2011, s.341]

Alamaz qazü ördək, sinək avlar. [Nağısoylu: 2011, s.263]

Ağa düşmüş görərsin kəndözini,

Toğancılar tutar, dikər gözünü. [Nağısoylu: 2011, s.263]

“Gülşəni-raz” tərcüməsindən bəzi arxaizmləri nəzərinizə çatdırıram:

Ağıllanmaq - halələnmək, ayın işıqlı dairə ilə dövrəyə alınması:

Ay ağıllandıvü həm oldu yıldüz,

Günəş kimi göründü yıldız. [Nağısoylu: 2011, s.250]

Tərcümənin dilində olan **ağmaq** – qalxmaq, yuxarı qalxmaq arxaizmi:

Çün **ağdı** minbərə dirək qatından,

Dirək inlədi anın firqətindən. [Nağısoylu: 2011, s.235]

Dəniz mövc urıcaq qopar buxarı,

Aşağıda ikən **ağar** yuxarı. [Nağısoylu: 2011, s.247]

Alu – axmaq, dəli, ağılsız:

Aluluğundan uyarsın **aluya**,

Qaçup yağmurdan uğrarsın toluya. [Nağısoylu: 2011, s.324]

Nümunədə “alu” sifəti ilə yanaşı, ondan düzəlmiş “aluluq” (ağılsızlıq, axmaqlıq) ismi də işlənmişdir. Bu leksemin əski variantı “alığ” səfətidir. “Alu” sözü bəzi mənbələrdə “aciz”, “dəyərsiz”, “aşağı”, “pis” mənalarında da işlənmişdir. Çağdaş türk dilində də bu söz “alığ” şəklində yuxarıda qeyd etdiyimiz mənalarda işlənir Şirazi bu beytində də yalnız türk mənşəli sözlərdən istifadə etmişdir.

Anca bu qədər, o qədər:

Giyah idun gül ilə bilə bitdün,

Çəmən bülbülləriylə **anca** ötdün. [Nağısoylu: 2011, s.168]

Assı – fayda, qazanc, mənfəət:

Gücün sənün orada heç yetməz,

Buni bildüğün anda **assı** etmək. [Nağısoylu: 2011, s.183]

Anadan toğma gözsüz olsa bədhal,

Nə **assı** eylər ana kəhli-kəhhal. [Nağısoylu: 2011, s.231]

Bu sözün daha əski variantı “asığ”dır. Qədim türk mətnlərində bu leksem məhz “asığ” şəklində işlənmişdir.

Aşlamaq – bərkitmək, yapışdırmaq, calaq etmək

Söz açalımü sözə başlayalum,

Gül ağacına sünbül **aşlavalum**. [Nağısoylu: 2011, s.265]

Tərcümədə verilən bu nümunədə “aşlamaq”, daha çox “calaq etmək” mənasına uyğun gəlir.

Dirişmək – çalışmaq, səy göstərmək:

Verir varmü səy eylər **dürüşür**,

Ol əvvəl qopduğu yerə irişir. [Nağısoylu: 2011, s.204]

Bu beytdə Şirazi “düşmək” feli ilə yanaşı, onun sinonimi olan “səy etmək” feilini də eyni misedə işlətməmişdir.

Ergürmək – çatdırmaq, yetirmək:

Həvəs əhlin çəkər hər dəm həvayə,

Sanasın **ergürür** dərdin dəvayə. [Nağısoylu: 2011, s.293]

Bu söz (ergürmək) eyni mənada Kaşğarının lüğətində də işlənmişdir. (bax: 68, 177)

Əsrüklük – sərxoşluq, məstlik.

Visali badəsin içdük önündə,

Xumar etdi uş **əsrüklük** sonunda. [Nağısoylu:2011, s.288]

Həqqün cün görəsin anda liqasın,

Nə deyim ki, nə *əsrüklük* qılasın. [Nağısoylu: 2011, s.288]

Bu isimlə eyni köklü olan, “əsri”, “əsrük” (sərxoş) sifəti istər qədim türk mətnlərində (bax: 68,184), istərsə də XIII-XIV əsrlərə aid yazılı abidələrdə (75, 198; 75a, 241) işlənmişdir. Şirazi eyni köklü “əsritmək” (kefləndirmək) felini də işlətməmişdir:

İkinci bunları *əsrildi* dünya,

Üçüncü dünyadır bunlara dünya. [Nağısoylu: 2011, s.330]

Yörənmək – dolaşmaq, dolanmaq, hərlənmək:

I. Bu şərt ilə kim, fikrün ola təcrid,

Yörənə qəlb evinə nuri-tovhid. [Nağısoylu: 2011, s.171]

II. Lüğət, nəhvü məani, hikməti-sərf,

Yörəsinə yörənir bunların hərf. [Nağısoylu: 2011, s.266]

felinin kökü “yörə” (qıraq, kənar,yan) ismi bir çox mənbələrdə qeyd olunmuşdur. (68, 276). İkinci nümunədə də “yörə” ismi işlənmişdir. Çağdaş ədəbi dilimizdə isə “yörə” yalnız “yan-yörə” qoşa sözünün tərkibində işlənir.

İzahatlardan aydın olunur ki, tərcümədə türk dillərinin əski qatlarını əks etdirən bir sıra qədim və nadir sözlər işlənmişdir. Çağdaş ədəbi dilimiz üçün arxaik səciyyə daşıyan bu sözlərin böyük bir qismi feillərdən ibarətdir. Onların kökündə duran adların bir çoxu ədəbi dilimizdə heç bir dəyişiklik olmadan indi də işlənir. Bir nümunə görsətərək: toy+la (maq), don / ton+an (maq):

Eyni dedün, eyü, ey din ulusu

Ki, toyladun bu xan ilə ulusu [Nağısoylu:2011, s.233]

Arxaik isimlərə gəldikdə isə onlardan bəzilərinin törədiyi feillər ədəbi dilimizdə işlənir: ***Eşmə, tanıq, tutaq*** isimləri çağdaş ədəbi dilimizdə işlənməsə də, onların köklərindəki feillər (eşmək, tanımaq, turmaq-durmaq,tutmaq) eynilə işlənir. Şirazinin tərcümədə işlətdiyi bəzi arxaizmlər dilimizin ayrı-ayrı şivələrində indi də qorunub saxlanılır. Araşdırmalar göstərir ki, tərcümədəki sözlərin bir çoxu çağdaş ədəbi dilimiz üçün yadlaşmamış, aktuallığını bu gün də qoruyub saxlamaqdadır. Şirazinin tərcümədə işlətdiyi həmin sözlər təkə klassik Azərbaycan ədəbiyyatı üçün deyil, həm də, orta yüzilliklərin bir çox türk mətnləri üçün də nadir sayılır. Əsərdə çox az işlənən ləksəmlər də öz yerini tapır. Bu da Şirazinin bilik dairəsinin dərinliyinə dəlalət edir.

“Gülşəni-raz” tərcüməsində türk mənşəli ləksik, fonetik və semantik arxaizmlərə rast gəlirik:

Adamaq – adlandırmaq; ***ağırlamaq*** – əzizləmək, hörmət etmək; ***ağça*** – pul; ***aldamaq*** – aldatmaq; ***anaru*** – ora, o biri tərəfə; ***ancılayın*** – onun kimi; ***andağı*** – ondakı, ***arı*** – təmiz; ***ayıtmaq*** – demək, söyləmək.

Bəkləmək – gözləmək; ***bəlq vurmaq*** – parlamaq; ***bəlürmək*** – aşkar olmaq; ***bigi*** – kimi; ***bilə*** – ilə; ***biliş*** – tanış, dost; ***biləzük*** – bilərzik; ***bilürlənmək*** – bilikli görsənmək, bilik üçün çalışmaq; ***birləmək*** – tövhid, Allahın birliyini qəbul etmək; ***bulmaq*** – tapmaq.

Çələb – Tanrı, Allah; ***çəri*** – qoşun, ordu, ***çizginmək*** – dönmək, dolaşmaq, fırlanmaq.

Dəlürmək – bərk sevmək, dəlicəsinə sevmək; ***dənlü*** – kimi, cür; ***dərilmək*** – yığılmaq, toplanmaq; ***dibəlik*** – tam, ədəbi; ***dikmək*** – əkmək (ağac); ***dügün*** – toy; ***dün*** – gecə.

Edinmək – mənimsəmək, qazanmaq, ***erürmək*** – çatdırmaq, ***eş*** – yoldaş, dost; ***eyləmək*** – qazanmaq, əldə etmək; ***eyü*** – yaxşı.

Ədik – çəkmə; **əm** – dərman, çarə, əlac; **ənək** – çənə, çənə sümüyü; **ənraşmək** – anqırışmaq; **ətmək** (əkmək) – çörək.

Gidermək – yox etmək, aradan qaldırmaq; **gönlək** – köynək; **görklü** – gözəl, qəşəng.

Hoy dəpmək – hay vurmaq.

Irmaq – çay; **ısmarlamaq** – tapşırmaq.

İkən/igən – çox, lap çox; **ilətmək** – çatdırmaq; **irişmək** – çatmaq; **imdən gerü** – bundan sonra; **irmək** – çatmaq; **iss** – yiyə, sahib, **işbu** – bu.

Kəndözi – öz; **gəz** – dəfə; **köy** – kənd; **küymək** – gözləmək.

Qadanmaq – möhkəmlənmək, bərkimək, bərkiyib qalmaq; **qanqı/qanğı** – hansı; **qaranu** – qaranlıq; **qararmaq** – qaralmaq; **qarçaşmaq** – qarışmaq; **qat** – yan; **qoğan** – vəhşi heyvan; **qulmaş** – hiyləgər;

Netə kim – necə ki; **nəsnə** – şey.

Oran/örən – ölçü, miqdar, hədd; **ovaq** – ovuntu; **oyuq** – müqəvva.

Ög – ağıl; **öndin** – qabaq; **örk** – hörük (heyvanın ayağına bağlanan ip); **ötə** – qarşı tərəf, alt, aşığı.

Pınar – bulaq.

Sağış – hesab, say; **sancaq** – bayraq; **sayru** – xəstə; **sinək** – milçək; **sinör** – sərhəd; **son uc** – axır, nəhayət; **sunmaq** – uzatmaq, təqdim etmək; **sünü** – süngü; **sünük** – sümük.

Taxta – tarlanın bir hissəsi, lək; **tanıq** – şahid; **tamu** – cəhənnəm; **tapu** – hüzür, səcdə; **taş** – çöl tərəf, bayır; **turalmaq** – didmək, parçalamaq; **tolunmaq** – batmaq; **tostoğru** – düppədüz, lap düz; **туру gəlmək** – ayağa qalxmaq; **tütün** – tüstü.

Uçmaq – behişt; **ulaşmaq** – qovuşmaq; **ululanmaq** – böyümək, böyük vəzifə sahibi olmaq; **umac** – hədəf, nişangah; **umu** – ümid, arzu, istək; **urmaq** – vurmaq; **urunmaq/ürünmək** – bürünmək, geyinmək; **us** – ağıl; **uslu** – ağıllı; **uş** – budur; **uşatmaq** – sındırmaq, parçalamaq, xırdalamaq; **ufağ** – kiçik;

Ün – səs; **üşənmək** – çəkinmək; **üzənmək** – üzülmək.

Yaban – çöl, səhra; **yasağ** – qanun, əmr; **yavutmaq** – yaxşılatdırmaq; **yedilmək** – yedəyə alınmaq; **yed** – yaxşı, üstün; **yelək** – leylək; **yemiş** – meyvə; **yəprəmək** – köhnəltmək, yırtmaq, dağıtmaq; **yufqacıq** – nazik, incə və s.

Bu sözlərin çoxu yazılı abidələrimizdə işlənmişdir. Bəziləri isə dilimizin şivələrində qorunub saxlanılmışdır.

Şirazi kitabda ana dilinin öz sözlərinə üstünlük vermişdir. Bu səbəbdən tərcümənin dili bütövlükdə götürükdə sadə və anlaşılıqdır.

Aparığımız araşdırmalar göstərir ki, tərcümə istər klassik Azərbaycan-türk tərcümə ədəbiyyatının, istərsə də XV əsr ədəbi-bədii dilinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini qabarıq şəkildə özündə əks etdirir. İstedadlı Azərbaycan şairi və mütərcimi Şirazinin əvəzolunmaz sənət əsəri olan “Gülşəni-raz” tərcüməsi klassik tərcümə ədəbiyyatımızın, eləcə də ədəbi dil tariximizin dəyərli nümunələrindəndir.

Şirazi 1426-cı ildə bu əsəri ana dilinə çevirmişdir. Şirazinin bu tərcüməsi Türk və ana-dilli Azərbaycan ədəbiyyatında təsəvvüf anlayışlarını açıqlayan ilkin qaynaqlardan biridir. Bu səbəbdən də tərcümə geniş yayılmışdır.

“Gülşəni-raz” tərcüməsinin əsas hissəsi dilinin sadəliyi və xalq danışığı dilinə yaxınlığı ilə seçilir.

Tərcümə yüksək bədii sənətkarlıq xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Bu baxımdan Şirazinin bol-bol istifadə etdiyi cinas qafiyələr xüsusi maraq doğurur. Mütərcim tərcümədə ana dilinə məxsus sözləri və eyni zamanda alınma sözləri cinas qafiyə yerində uğurla işlətməyi bacarmışdır. Şifahi xalq yaradıcılığına, ana dilinin rəngarəng və zəngin ifadə vasitələrinə dərinəndən bələd olan Şirazi tərcümədə çoxlu atalar sözlərindən, hikmətli sözlərdən, frazeoloji birləşmələrdən məharətlə istifadə etmişdir.

Şirazi doğma ana dilinin – türkcənin zəngin söz xəzinəsindən bəhrələnmişdir. Mütərcim onun rəngarəng ifadə vasitələrindən ustalıqla istifadə etmişdir. Bu səbəbdən tərcümə türk dillərinin əski qatlarını özündə əks etdirən dəyərli qaynaqlardan biri sayılır.

Klassik Azərbaycan tərcümə ədəbiyyatının ən geniş yayılmış nümunələrindən biri olan “Gülşəni-raz” tərcüməsi göstərilən xüsusiyyətlərinə görə təkrar olunmaz yazılı mənbələrdən biridir. Tərcümə təsəvvüfün, ictimai fikir tarixinin, ədəbiyyat və dil tarixinin ətraflı araşdırılması baxımından da əvəzsizdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov A. Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı, 1984.
2. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. Bakı, 1964.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. I-IV c., Bakı, 1967-1987.
4. Möhsün Nağısoylu. Şirazinin “Gülşəni-raz” tərcüməsi. Bakı Nəşriyyatı – 2011, s.380.

Vasila KHALILOVA

SHIRAZI'S "GULSHANI-RAZ" TRANSLATION, WHICH IS ONE OF THE VALUABLE EXAMPLES OF MEDIEVAL AZERBAIJANI TRANSLATION LITERATURE

SUMMARY

Shirazi's translation of "Gulshani-raz" draws attention with its high artistic craftsmanship.

Shirazi skillfully benefited from the rich vocabulary and colorful expression tools of his mother tongue Turkish. For this reason, the translation of "Gulshani-raz" is considered as one of the valuable resources reflecting the old layers of Turkish languages. In the language of the translation, many old and rare words of Turkish origin are used that attract our special attention even today.

Key words: *language, word, archaism, translation, lexeme, Shirazi.*

Васила ХАЛИЛОВА

ПЕРЕВОД ШИРАЗИ «ГЮЛЬШАНИ-РАЗ», ЯВЛЯЮЩИЙСЯ ОДНИМ ИЗ ЦЕННЫХ ОБРАЗЦОВ СРЕДНЕВЕКОВОЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ПЕРЕВОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

РЕЗЮМЕ

Перевод Ширази «Гюльшани-раз» привлекает внимание высоким художественным мастерством.

Ширази умело использовал богатый словарный запас родного турецкого языка и его красочные средства выражения. Именно поэтому перевод «Гюльшани-раз» считается одним из ценных источников, отражающих древние пласты тюркских языков. В языке перевода использовано много древних и редких слов тюркского происхождения, которые и по сей день привлекают наше внимание.

Ключевые слова: *язык, слово, архаизм, перевод, лексем, Ширази.*